

ČESKÉ ZEMĚ A MODERNÍ DĚJINY EVROPY

Studie k dějinám 19. a 20. století

Historický ústav Akademie věd České republiky, v.v.i. Praha 2010

Radomír Vlček

RUSKO V POLITICKÝCH KONCEPCÍCH T. G. MASARYKA A K. KRAMÁŘE

(80. LÉTA 19. STOLETÍ – 1918/19)

Rusko se jako významný mocenskopolitický fenomén objevovalo v dikci českých politiků i intelektuálů po staletí. V důsledku toho se zdálo, že české prostředí je naplněno nekritickou obhajobou všeho ruského a že rusofilství sehraává v českém prostředí mimořádně významnou úlohu. Cílem předložené studie není obhájit tvrzení, že rusofilství v českém prostředí neexistovalo nebo že bylo jen nějakou osobní zvláštností či dokonce extravagancí, ale upozornit na jeho konkrétní, dobově podmíněnou, podobu. Jde o to na příkladech dvou velmi významných osobností českého intelektuálního a politického života konce 19. století a prvních desetiletí 20. století, prvního československého prezidenta Tomáše G. Masaryka (1850-1937) a předsedy první československé vlády Karla Kramáře (1860-1937), naznačit jeho vrstevnatost, proměnlivost, rozpornost a účelovost v českém intelektuálním a politickém prostředí.

O skutečnosti, že se T. G. Masaryk a K. Kramář o Rusko mimořádně zajímali a že k němu po desetiletí zaujímal výrazně pozitivní vztah, nemůže být pochyb. Stejně tak je zřejmé, že Masaryk i Kramář o Rusku často hovořili, že se nad jeho minulostí, současností, budoucností i osudem hluboce zamýšleli a že se často a opakovaně vyjadřovali k významu minulého, současného i budoucího Ruska pro české prostředí. Podívejme se proto především na to, jak se jejich pojetí Ruska formovalo, a v čem se při utváření obrazu o Rusku a využívání Ruska jako paradigmatu lišili.

T. G. Masaryk a K. Kramář utvářeli svoje první představy o Rusku v době, kdy se česká politika neúspěšně snažila prosadit autonomistické postavení v rámci Rakouska-Uherska. Přitom byli determinováni nejen zklamáním z rakousko-uherského vyrovnání, ale působila na ně i snaha českých politiků a intelektuálů najít pro svoje požadavky širší oporu. A když už ne skutečnou oporu, pak alespoň vysněnou, takovou, která by byla pro rakousko-uherské vládní činitele hrozbou, že pokud nedovolí Čechům prosadit jejich vytouženou identitu v širších politických rozměrech, spolčí se proti nim třeba s ďáblem. Masaryk i Kramář si totiž velmi dobře

uvědomovali, jak české prostředí v národně emancipačním úsilí ve srovnání s německým a maďarským zaostává, a to brání celkovému vymezování české národní osobitosti, která postupovala výrazně pomaleji.

Masaryk i Kramář dospěli k poznání, že české prostředí se při prosazování požadavků vlastní svébytnosti neobejde bez výrazné vnější opory. K dříve tak často vehementně a halasně používanému všeslovanství sice zaujímal pozitivní vztah, ale současně si uvědomovali, že všeslovanství v průběhu 19. století ztrácelo schopnost plnit výraznou opěrnou roli. Jako jedna z možností se sice nabízelo z něj vyjít, ale současně jej nahradit něčím konkrétnějším a uchopitelnějším. Splnění tohoto návrhu nabízel austroslavismus, který od poloviny 19. století hledal oporu ve slovanské komunitě Rakouska-Uherska. Zvláště Masarykovi byl sympatický, stejně ovšem jako další, stále zřetelněji se projevující, snahy prosadit konkrétní spolupráci české komunity s některým ze slovanských „bratrů“, např. česko-slovanství či polonofilství.

Společně s polonofilstvím a česko-slovanstvím se ke slovu dostávaly vize o přirozené blízkosti českého a ruského prostředí. Jednalo se o rusofilství, které spojoval jistý obdiv k Rusku. Masaryk i Kramář si velmi dobře uvědomovali, že ve fázi formování moderního českého národa se k českému rusofilství, majícímu kořeny ve středověkých obchodních a kulturních stycích českého a ruského prostředí, prosadilo i širší ruství. Bylo tomu tak právě proto, že se fenomén Ruska stal nepostradatelným pomocníkem pro vyhraňující se českou národní identitu, přesněji řečeno pro její negativní vymezení vůči rakousko-německé a rakousko-uherské identitě. Nikoli ovšem konkrétním vzorem – ruská národní identita se formovala pomaleji než česká a ve zcela jiných sociálně politických podmínkách – ale symbolem a mýtem. Šlo především o výraz obdivu a naděje malého slovanského národa vůči největšímu slovanskému státu, který byl ve vysněném paradigmatu pojmán jako nástroj varování vůči postoji vládnoucích kruhů habsburské monarchie, že nechtějí vyslyšet národně identifikační hlasy Čechů.

V konkrétní podobě se jednalo o to, že vlivem revolučních událostí třicátých let 19. století, především protiruského povstání v tzv. Kongresovce, tedy Polském království, ale i vlivem francouzské červencové revoluce či belgického povstání, a postupným často stále ještě zprostředkovaným poznáváním ruské reality se objevovaly i v českém prostředí vůči Rusku kritické hlasy. Do dosavadního jednoznačně zidealizovaného a do značné míry vysněného obrazu Ruska se začaly vnášet kritické pohledy, ovlivněné dobovou realitou. Ty odstartovaly proces přeměny zidealizovaného a do značné míry i nekonkrétního rusofilství založeného na jednoduchém přímočarém mýtu o Rusku jako největší, nejsilnější a nejschopnější slovanské zemi v kritické ruství (či rusofilství), hledající sice v Rusku jistou oporu, ale současně upozorňující na některé jeho negativní stránky. Podíl na proměně obrazu Ruska měla rovněž

skutečnost, že ruské slovanství se natolik podřizovalo velmocenským aspiracím carského impéria, že nedokázalo pochopit podstatu ani smysl národně obrodného úsilí malých slovanských národů, v němž samotné Rusko nechtělo a ani nemohlo sehrávat jednoznačně pozitivní roli. Proto zejména v českém pohledu na Rusko zaznívaly některé kritické hlasy. Ruské slovanství totiž jakékoli kritiky Ruska a jeho panslovanských tendencí ze strany slovanských národů apriorně a se značnou dávkou nerudnosti odmítalo. Vyjadřovalo přitom neskonalý údiv nad tím, že se ostatní či někteří Slované nechtějí podříditi ruskému vzoru. A tak na jedné straně pozitivní obraz Ruska sice u některých osobností typu Josefa Jungmanna a Václava Hanky přežíval, ale u jiných, např. Františka L. Čelakovského (1799-1852) stále zřetelněji inklinujícího k polonofilství, se vůči zidealizovanému obrazu Ruska stále ostřeji projevovaly kritické názory, které vytvářely novou kritickou podobu stávajícího Ruska.¹

Pro Masaryka i Kramáře bylo charakteristické, že svoje představy o novém kulturně civilizačním či státoprávním vymezení českého etnika zasazovali do širších mezinárodně politických souvislostí. U obou sehrávalo významnou úlohu poznání, že česká společnost v národně identifikačním procesu se nemůže spoléhat jen na sebe, ale musí vzít na vědomí také svoje okolí. Oba zašli tak daleko, že uznávali nutnost, aby se kvůli řadě nedostatečně rozvinutých faktorů podtrhujících národní svébytnost české prostředí od zahraničí inspirovalo a leccos z něj také přejímalo. Pro určení jejich názoru na Rusko bylo zvláště významné chápání, že pro české prostředí byl po staletí důležitý právě význam Ruska jako velkého samostatného, především slovanským etnikem osídleného státu, který právě sehrával ve fázi národního uvědomění české komunity mimořádně závažnou úlohu v širších mezinárodních souvislostech.

Masaryk i Kramář poznali ruské prostředí z vlastní zkušenosti i literatury. Každý z nich ovšem poněkud jiným způsobem. Ostatně odlišná byla i jejich metodika poznávání Ruska. Karla Kramáře záhy přivedlo ke skutečnému rusofilství, když hledal v Rusku především pozitiva a literatura o Rusku jej zajímala jen proto, aby se seznámil se stěžejními reáliemi, které pak využíval ve své politické praxi, Tomáš G. Masaryk takový „diletantský“ přístup odsuzoval. Od devadesátých let 19. století se např. přimlouval za to, aby byla v Ruské knihovně vydána díla stěžejních ruských autorů a objektivní díla o Rusku. Český čtenář tak měl poznat největší slovanskou zemi z různých pohledů a naučit se lépe porozumět procesům, které se v ní odehrávaly. V soudobém interview pro zástupce listu Bohemia přitom Masaryk tvrdil, že v českém národě neexistuje politická náklonnost k Rusku. Podle Masaryka bylo Rusko pro Čechy neznámé. Z toho prý plyne, že se české rusofilské tendence přeceňují. Rozhodujícím

¹ Srov. Radomír VLČEK, *Ruský panslavismus – realita a fikce*, Praha 2002, s. 91-101.

argumentem pro jeho následné vysvětlování, proč si Češi nemohou z ruského prostředí brát vzor, byla pro Masaryka skutečnost, že majorita českého národa byla katolická, kdežto ruského pravoslavná. Na druhé straně ovšem Masaryk uznával, že Rusko je veledůležitým fenoménem světového dění. Proto Masaryk již na konci 19. století opakovaně zdůraznil, že je třeba Rusko brát vážně a je nutné s ním počítat v mezinárodní politice. A protože do ní podle Masaryka patřila také česká otázka, tak jeho náhled na Rusko byl v úzké vazbě na české prostředí. Lze tedy oprávněně tvrdit, že pro Masaryka bylo podstatné, aby se v českém prostředí Rusko bralo vážně v celém jeho procesu národní a státní identifikace. Ovšem bez přikrášlování ruského politického, hospodářského a sociálního systému. Masarykův náhled na Rusko byl proto vždy bezprostředně spjat s odsouzením všeho co směřovalo k jeho nekritickému vidění, nekritické interpretaci a nekritickému využívání. Jenomže ve svém okolí jak před vznikem československého státu, tak po něm Masaryk takové přístupy spatřoval. Proto o Rusko často a hodně mluvil. Mohlo by se zdát, že při tom Rusko obhajoval a upřednostňoval. Tak tomu ale nebylo. Pregnantně to vyjádřil již v devadesátých letech 19. století, kdy svoje postoje k Rusku a soudobému českému vidění Ruska formuloval v interview pro časopis Čas: *"Nejsme proti Rusku, nejsme proti Slovanstvu, víme, čím Rusko nám je, avšak nikdy nám na um nepřichází myšlenka, že bychom mohli se přimknouti k národu ruskému. My pevně jsme přesvědčeni, že udržíme se vlastní svou silou - sílu tu chceme poznávati a zvyšovati - toť naše krédo."*²

Z teze, že Rusko je jednou z vážných komponent evropské kultury a politiky, Masaryk vyšel již ve své publikaci „Slovanské studie. Slavjanofilství Ivana Vasiljeviče Kirejevského“, kterou poprvé vydal jako soubor článků v letech 1888-1889 pro časopis Atheneum. Dal v ní zřetelně najevo přesvědčení, že česká politika musí mít vůči ruské realitě jasno. Tím ostatně zdůvodňoval i svou největší práci o Rusku – velkolepou třídílnou studii o jeho duchovních proudech „Rusko a Evropa“.³

Masarykovi vždy šlo o to, aby v zájmu dosažení cíle emancipačních snah českého národa připomenul ruskou realitu a zbavil tím český obraz Ruska romantických iluzí. Ve své interpretaci Ruska šel totiž cestou, jak se častěji připomíná, od mladistvého okouzlení Fjodorem M. Dostojevským (1821-1881), k němuž jej přivedl ve Vídni ruský filozof Ernest L. Radlov, a na němž pak stavěl pojetí ruského slavjanofilství a zapadnictví. Živě se zajímal také o Lva N. Tolstého (1828-1910), reprezentujícího Masarykovi podstatu umírněnosti ruské duše. Dalším milníkem na Masarykově cestě interpretace Ruska byla realita předválečného ruského impéria,

² Srov. Čas, 26. 9. 1892.

³ Srov. Tomáš G. MASARYK, *Rusko a Evropa*, Praha 1931-1933 (2 sv.), reedice Praha 1994-1996 (3 sv.).

provázaná nejrozsáhlejším dílem Masarykova života „Rusko a Evropa“, a intenzivním sledováním poválečného a porevolučního vývoje Ruska.⁴ Ve všech fázích tohoto vývoje se v Masarykově pojetí prolínalo především filozofické a politické vidění, kterým se stavěl do opozice vůči tradičnímu českému rusofilství. To se vyvíjelo od básníka, jazykovědce a historika Jána Kollára (1793-1852), inklinujícího k všeslovanství, přes jazykovědce, básníka a překladatele Josefa Jungmanna (1773-1847), obracejícího se k ranému rusofilství, historika Františka Palackého (1798-1876), jenž využíval rusofilské rysy k austroslavismu, Františka L. Riegra (1818-1903) a dále pak k rusko-slovanským sympatiím prozaika a novináře Josefa Holečka (1853-1929) a neoslavismu Karla Kramáře.⁵

Masaryk často tradiční české zidealizované rusofilství odsuzoval. Nekritizoval ovšem samotný princip rusko-slovanské vzájemnosti a česko-ruskou spolupráci. Naopak! A vůbec tak již nečinil z principu. Stavěl se proti zneužívání nekritického pohledu, které vyvolávalo bagatelizující obdiv. Jeho organickou součástí bylo např. opájení se kultem ruské velikosti. Proti takovým představám Masaryk na konkrétních příkladech ukazoval falešnost zkreslování ruské reality a její spojování s různými mýty a kulty, stejně jako falešnost dobového neadekvátního a nekonkrétního protiněmeckého a protirakouského štvání.⁶

„K Rusku jsme chovali od začátku svého obrození silné sympathie; ale skutečné styky s Ruskem byly velmi skrovné. Rusko koncem XVIII. století má v Evropě již značný význam, a zejména pak revoluce a porevoluční restaurace poskytly Rusku postavení v Evropě často vedoucí. Hned Dobrovský formuloval naše rusofilské stanovisko; velikost Ruska ovšem způsobila, že panslavism u nás byl pojímán velmi často jako panrusism. Rusové navzájem neměli k nám tak živé sympathie jako my k nim. Za doby carské vlády a byrokracie byly konservativní a tím i legitimistické. Je známo, jak na příklad car Mikuláš odmítal panslavism z legitimismu. K národům pravoslavným byly už za starších dob sympathie, a protože byly pod nepřátelským a nekřesťanským Tureckem, osvobození těchto národů (ovšem i získání Cařihradu a úžin) stalo se oficiálním programem. Liberální část ruské veřejnosti odmítala oficiální nacionalism a sympathií slovanských vlastně nebylo. Podobně jako jinde i na Rusku slovanské vědomí se propagovalo omezeným kroužkem slavistů a historiků, odsud pak vnikalo poznání slovanských národů a sympathie k nim povlovně do kruhů širších. Jen k národům pravoslavným, tedy k Srbům a Bulharům, byly i v oidu některé sympathie, upevněné odvěkým poměrem církve ruské k

⁴ Srov. Vratislav DOUBEK, *T. G. Masaryk a česká slovanská politika 1882-1910*, Praha 1999, s. 52-53.

⁵ Srov. Radomír VLČEK, *Slovanství, panslavismus a rusofilství při formování moderního českého národa*, Slovanské historické studie, 30, Praha - Brno 2005, s. 59-110.

⁶ Srov. Milan MACHOVEC, *T. G. Masaryk*, Praha 1968, s. 127.

Byzantii a k pravoslavným národům balkánským a východním vůbec. K Slovanům katolickým a liberálním se chovalo oficiální a konservativní Rusko zdrženlivě, ba přímo odmítavě."⁷ Masaryk tím podtrhl svoje nezpochybnitelné přesvědčení o nezbytnosti kritického vidění Ruska, založeného na konkrétních reáliích s cílem ukázat, jak je třeba objektivně reagovat na události, které se v této i dřívější době v Rusku odehrávaly, a jakým způsobem je třeba posuzovat jejich význam pro české prostředí.

V osmdesátých a devadesátých letech 19. století, kdy se vztah Masaryka i Kramáře k Rusku profiloval, si udrželo zřetelně nekritický rusofilský přístup v českém slovanství jen radikální křídlo mladočechů. Jeho typické znaky - propagace Ruska a s ním spojeného panslavismu, pravoslaví a ruštiny byly omezeny jen na malou skupinu. Pro většinu mladočechů a zejména pak pro staročechy a další politické skupiny bylo takové rusofilství překonaným jevem. Pokud z něho přece jen ještě něco používali, pak výhradně jako prostředek ke zvýraznění opozičního stanoviska vůči vídeňské vládě. Že i toto rusofilství nebylo více než pohružkou a prostředkem nátlaku, tedy nikoli klíčovou programovou zásadou, orientující se bez výhrad na Rusko, se zřetelně ukázalo na počátku devadesátých let 19. století, kdy po volebním vítězství mladočechů mezi nimi zvítězilo křídlo, které mělo pro halasně nekritické rusofilství, charakteristické dříve např. pro publicistu Karla Živného (* 1858), filologa Františka Jezberu (1829-1901) či právníka Jana Vašatého (1836-1898), jen velmi malé pochopení. Dokonce ani Karel Kramář, který kladl větší důraz na ruskou orientaci než mladočeská většina, nebojoval tehdy rusofilstvím proti rakouské politice. Pokládal je pouze za prostředek, který lze v určitých situacích proti vídeňské vládě účelně a účinně využít.⁸

Kramářovo rusofilství bylo již v devadesátých letech 19. století zasazeno do širokých souvislostí slovanské vzájemnosti, které měly v jeho pojetí obecně pragmatické rysy. Jak výstižně konstatoval Stanley B. Winters, jednalo se o směsici českého patriotismu a proslovanského cítění, poznamenaného hlubokým obdivem k Rusku. Kramář přitom stavěl své rusofilství na dřívější Palackého obhajobě českého historického práva.⁹ Ostatně v souvislosti s akcemi pořádanými při příležitosti nedožitých stých narozenin Františka Palackého v roce 1898 se zřetelně přihlásil k Palackého diskursu o nesmiřitelném konfliktu Čechů s Němci.¹⁰ Německá

⁷ Srov. Tomáš G. MASARYK, *Světová revoluce za války a ve válce 1914-1918*, Praha 1925 s. 527-528.

⁸ Srov. R. VLČEK, *Slovanství, panslavismus a rusofilství*, s. 96.

⁹ Srov. Stanley B. WINTERS, „*Tactical Opportunism*“: *Kramář's Adaptation of Palacký's Koncept of the Bohemian „Staatsrecht“*, *Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder*, 41, 2000, s. 23-33.

¹⁰ Srov. *Národní listy*, 19. 6. 1898.

historička Martina Winklerová, autorka vynikající monografie o Kramářovi, proto v souvislosti s Kramářovým rusofilstvím devadesátých let 19. století hovořila o „*polovičatém austroslavismu*“.¹¹

Kramář spatřoval v Rusku a jeho velikosti hospodářskou a politickou záruku. A to nejen pro Čechy. Rusko se mu jevilo jako mocná hráz čelící sílícímu německému imperialismu a německví vůbec. S tím úzce souvisela Kramářova představa o českém národě jako malém etniku, které se musí neustále bránit a zviditelňovat. Jeho předností je totiž lidovost, která musí najít širší oporu ve slovanství a zejména v Rusku.

V polovině prvního desetiletí 20. století Kramáře shodně s Masarykem zaujaly události rusko-japonské války. Zatímco Masaryk se o ně zajímal zevrubně a pojímal je jako zásadní mezinárodně politický konflikt, jehož výsledky mohou výrazně ovlivnit další světové dění, a takto o nich také v tisku informoval, Kramář o rusko-japonském konfliktu víceméně jen meditoval. Podobně tomu bylo i v souvislosti s rostoucím sociálně politickým napětím uvnitř ruské říše, v roce 1906 následujícím vyhlášením konstituce ruského státu a svoláním dolní komory jeho parlamentu – Státní dумы.¹²

Poněkud odlišně se odvíjel i jejich vztah k ruských revolučním událostem let 1905-1907. Masaryk nadále rozvíjel svoji dřívější vizi o nutné demokratizaci Ruska, zatímco Kramář se pod dojmem těchto událostí začal odklánět od svého dřívějšího obdivu carismu k přesvědčení, že bez politických změn Rusko zanikne. Kramář tehdy, stejně jako v pozdějším období, ovšem nepřekročil mez umírněných reforem: a tak se Kramářovým ideálem pro Rusko stala právě v této době konstituční monarchie. Tuto formu státního zřízení považoval za natolik vhodnou pro řešení politických i národnostních problémů, že ji začal doporučovat rovněž pro české prostředí. Na této vizi setrval i během první světové války, kdy se propracoval ke konkrétní představě o politické samostatnosti českého národa.

Masaryk od počátku 20. století prostřednictvím tisku zevrubně informoval české prostředí o stěžejních událostech v Rusku, kdežto Kramář jen pateticky prohlašoval: „*sympatie celého českého národa patří Rusku a celý národ se modlí k Všemohoucímu, aby daroval vítězství*

¹¹ „Kramář praktizierte einen gewissermaßen halbierten Austroslavismus“. Srov. Martina WINKLER, *Karel Kramář (1860-1937). Selbstbild, Fremdwahrnehmungen und Modernisierungsverständnis eines tschechischen Politikers*, München 2002, s. 159.

¹² Radomír VLČEK, *Liberální opozice a cesta Ruska ke konstituční monarchii. (Ke genezi prvního zasedání ruské státní dумы)*, Slovanský přehled 82, 1996, s. 229-250.

*ruských zbraní, které dokáží donutit Japonsko přistoupit na takové podmínky, které nadlouho ochrání Evropu před japonským nebezpečím“.*¹³

V předválečném období byl Kramář známý především svou propagací novoslovanství, vizí široké slovanské spolupráce, založené nejen na politických, ale především na hospodářských a kulturních vazbách. V intencích víry v budoucnost novoslovanství Kramář hájil ještě krátce před vypuknutím první světové války přesvědčení, že slovanská myšlenka se stále upevňuje. Přitom Kramář jako politik vystupoval ještě vůči Rakousku-Uhersku loajálně. Doufal jen, že se rakouskou část habsburské monarchie podaří zreformovat na principu federace a že se podaří samostatnou českou vládu postavit na roveň uherské.

Je pozoruhodné, že v prosinci roku 1908 petrohradský deník Reč otiskl kritickou Masarykovu stat' „O neoslavismu“.¹⁴ Masaryk v ní připomněl spor v rakouském parlamentu mezi poslanci I. Daszyńským a K. Kramářem. První tvrdil, že neoslavismus je jen nový název pro staré slavjanofilství a vládní panslavismus. Kramář v téže době neoslavismus vehementně hájil a dokazoval, že je to pokus o realizaci starého hesla svoboda, rovnost a bratrství. Ve vystoupení, které se uskutečnilo první den neoslovanského sjezdu, jenž proběhl od 12. července 1908 v Praze, prohlásil: „*My světu neseme mír a lásku, my nechceme káceti trůny, rozbíjet říše a státy, ne, my chceme cítiti jen s jedním velkým celkem, spjatým společnými kulturními zájmy, abychom rozdělení, znesvornění, neklesali jeden po druhém pod nátiskem přemocné, organisované a plánovité expanse kulturní a hospodářské*“.¹⁵ Masaryk se naproti tomu domníval, že program neoslavismu by měl být konkrétnější, promyšlenější a upřímnější.

Mezi Masarykem a Kramářem to ovšem nebyl jediný rozpor. Masaryk úměrně rostoucím znalostem o Rusku již od počátku 20. století ve svých písemných i ústních vystoupeních dával najevo, že nevěří v možnost hlubšího duchovního sblížení Čechů s Rusy. Jeho racionalita, čerpající ze srovnání rozdílných historicky vyvinutých kultur a jejich vývojových možností, jej vedla k hlubším úvahám o vzájemném ovlivňování Evropy a Ruska. Nikoli však k představám o jejich sblížování. Proto Masarykův pohled na Rusko od počátku 20. století představoval pohled na zemi odlišující se od českého prostředí svým politickým a kulturním vývojem, zemi, kterou je nutno poznat a pochopit, nikoli se k ní přibližovat a se s ní

¹³ Cit. dle Zoja NĚNAŠEVOVÁ, *Češi, Kramář a ruská diplomacie na začátku 20. století*, in: Ljubov Běloševská - Zdeněk Sládek (ed.), *Karel Kramář. Studie a dokumenty k 65. výročí jeho úmrtí*, Praha 2003, s. 26.

¹⁴ Reč, 24. 12. 1908.

¹⁵ Srov. Sergej Germanovič PUŠKAREV, *Karel Kramář a Slovanstvo*, Praha 1937, s. 8.

smířovat.¹⁶ To ovšem neznamenal, že by význam Ruska pro Evropu a české prostředí snižoval nebo dokonce popíral. Masaryk sice zaujímal vůči ruskému prostředí kritický vztah, nikdy jej ale nepodceňoval. A to ani po politické ani kulturně civilizační stránce. Naopak! Opakovaně podtrhoval nezbytnost Ruska pro evropskou i světovou rovnováhu.¹⁷

Kramář byl v představách o česko-ruském sbližování opakem Masaryka, který stavěl svoje slovanství a kritické rusofilství na koncepci humanismu a propagaci demokracie, Kramářovo rusofilství tkvělo v emocích vyhraňujících se do podoby kontroverze až bezohlednosti vůči odlišně smýšlejícím.¹⁸ Masaryk to opakovaně zakusil na vlastní kůži. A tak není divu, když později konstatoval, že Kramář nikdy nebyl schopen uvažovat o Rusku bez emocí! Masarykova racionalita se prostě s Kramářovými emocemi nebyla s to smířit. A to ani přesto, že Masaryk chápal, jak bylo Kramářovo pojetí do značné míry determinováno rodinným prostředím, a také jeho osobními osudy: Kramářovou manželkou se stala Ruska, Naděžda Nikolajevna Chludová, která pocházela ze staré zámožné kupecké rodiny. V jejích moskevských salonech se v 19. století scházela politická, umělecká a vědecká elita Ruska. Naděžda Nikolajevna se poprvé vdala v roce 1880 za bohatého moskevského továrníka Alexeje Alexejeviče Abrikosova. Kramářovou manželkou se stala až po komplikovaném rozvodu v září 1900. Monstrózní sňatek se uskutečnil na Krymu a požehnal mu pravoslavný kněz. Svatba vzbudila v Čechách značný rozruch: ruská kněžna manželkou představitele českého obrození; to bylo i na výrazněji rusofilsky uvažující české osobnosti než byl Masaryk příliš velké sousto.¹⁹

Ještě větším překvapením byl Kramářův projekt slovanské federace, se kterým Kramář vyrukoval krátce před vypuknutím první světové války. V českém prostředí ho zatím ještě držel v tajnosti, ale v květnu 1914 se s ním svěřil vedoucímu vídeňské pobočky Petrohradské telegrafní agentury Vsevolodu P. Svatkovskému. Jeho prostřednictvím se Kramářův projekt dostal do Ruska až k ruskému ministru zahraničí Sergeji D. Sazonovovi (1861-1927). V projektu doplněném mapkami mělo slovanskou federaci tvořit Ruské impérium, Bulharské carství a Polské, České, Srbské a Černohorské království. Mělo se jednat o konstituční monarchii spojenou osobou panovníka, kterým měl být ruský car. Mezi panovníkovy pravomoci měla patřit

¹⁶ S touto tezí konvenuje Masarykův obecněji užívaný přístup, v němž se mu nejednalo o zevrubné postižení vývoje, ale o pochopení věci, její podstaty a jejího smyslu.

¹⁷ Srov. Zdeněk SLÁDEK, *Kramář, Masaryk, Beneš a Rusko: shoda, rozdíly, rozpory*, in: Ljubov Běloševská - Zdeněk Sládek (ed.), *Karel Kramář. Studie a dokumenty k 65. výročí jeho úmrtí*, s. 55-57.

¹⁸ Srov. M. WINKLER, *Karel Kramář*, s. 90 (pozn. 65).

¹⁹ Srov. Jelena Pavlovna SERAPIONOVA, *Karel Kramář i Rossija. 1890-1937 gody*, Moskva 2006, s. 61-68.

reprezentace říše navenek, uzavírání spojeneckých smluv, vyhlášení války a sjednávání míru, přijímání diplomatických zástupců, jmenování ministrů války, námořnictva a zahraničí. České a polské země neměly mít vlastního panovníka (na rozdíl od balkánských zemí), v jejich čele měl stát přímo ruský car. Kramářovi snad šlo v této úvaze o jistou míru legitimacy – ruský car byl pro něj konkurence schopným ve srovnání s rakouským císařem. Car měl svolávat a uzavírat zasedání Říšské rady a Říšské dumy. V Říšské radě přitom mělo zasednout 25 Rusů, pět Poláků, čtyři Češi, čtyři Srbové, tři Bulhaři a jeden zástupce Černé Hory, tedy zřetelná převaha ruského elementu. Navíc ruské, polské a české zástupce měl jmenovat přímo car jako přímý představitel těchto komunit. Podobná převaha ruského elementu měla panovat v Říšské radě, v níž mělo být z celkových 300 křesel přiřčeno 175 zástupcům ruského impéria. Slovanská federace měla v Kramářových očích plnit roli jednotného obchodního a celního území. Zboží mohlo být převáženo z jedné země do druhé, aniž by podléhalo clu. Na celém území federace měla panovat stejná práva i stejné povinnosti obyvatel. Univerzálním komunikačním jazykem měla být ruština, jejíž povinná výuka, a to od druhé třídy obecné školy, měla být zakomponována přímo do ústavy. Na středních školách se měla rusky vyučovat i ruská literatura, na vysokých školách měla být vedena v ruštině výuka na stolici ruštiny, ruských dějin a ruské literatury. Ruština se měla stát i velicí řečí v armádě.²⁰

Zcela v rozporu s projektem slovanské federace Kramář ještě v červnu 1914 v Klubu Národní strany svobodomyšlné prohlašoval: „*My netíhneme nikam z říše ven. Říše nemá pražádné příčiny báti se našich citů, my vždycky a všude, i když jsme byli v nejpalcivější situaci, i po bosenské okupaci – a byla to situace tíživá mezi ostatními Slovany, stáli nezlomně na tom, že nemůžeme dělati žádné politiky proti mocnářství, že jsme sice dobrými Slovany, ale tím, že slovansky cítíme, nechceme dělati žádné politiky, která by znamenala státní rozvrat a změny hranic říše.*“²¹

O dva měsíce později, 4. srpna 1914, tedy již po vypuknutí světové války, Národní listy otiskly Kramářův článek vyjadřující přesvědčení, že válečným konfliktem se vyhrotil střet mezi Germánstvem a Slovanstvem a že válka je osudovým střetem, který mění mapu Evropy k nepoznání. Kramář dal najevo bytostné přesvědčení, že Rusko vstoupilo do války s jediným cílem – osvobodit slovanské bratry: „*Ruské rozhodnutí dáti se do světové války jen*

²⁰ Jan GALANDAUER, *Vznik Československé republiky 1918. Program, projekty, perspektivy*, Praha 1988, s. 243–249.

²¹ Cit. dle Martina LUSTIGOVÁ, *Karel Kramář, První československý premiér*, Praha 2007, s. 119.

*za svobodu slovanských národů, bez nejmenších egoistických cílů, jen ze svatého nadšení ruské duše, jest jedním z nejkrásnějších momentů ruské historie“.*²²

Uvedený článek Karla Kramáře nesl příznačný název „Světová revoluce“, a tudíž se nelze divit, že se zmiňoval o zásadním historickém střetnutí. Ruská publicistika na něj nereagovala, v následujících válečných dnech se však zdálo, že se ruská oficiální politika ztotožní s panslavismem. Např. car v projevu před členy Státní dumy 8. srpna 1914 hovořil o slovanských bratrech - souvěrcích - a o plném a nerozlučném spojení Slovanů s Ruskem. Na okázalé slavnosti v Moskvě 18. srpna 1914 prohlásil válku za boj na obranu Ruska a Slovanstva proti pangermanismu. Ruský ministr zahraničí Sazonov v téže době ve Státní dumě zdůraznil historický úkol Ruska být protektorem balkánských (nejen slovanských) národů, a to proto, aby zvůle Rakouska-Uherska a Německa nebyla pro Evropu zákonem.²³ Z uvedeného a dalších souvislostí lze dovodit, že v okamžiku, kdy habsburská monarchie vstoupila do války s Ruskem, se Kramář s Rakouskem-Uherskem definitivně rozešel. Proklamoval sice svou víru v budoucnost českého národa slovy: „*budoucnost naše je v nás samých*“²⁴, ale začal se ještě více orientovat na „ruskou kartu“. V tomto kontextu se definitivně orientoval výhradně na ruskou pomoc. Dával dokonce najevo, a to zcela v rozporu s Masarykem, že věří v brzký vpád ruského vojska do českých zemí.

Masaryk v srpnu 1914, nejprve v Naší době a poté i v Času publikoval článek „Válka“ s cílem „*upozornit na ty společenské a historické činitele, které určovaly vznik nynější války a podmiňují její ráz a charakter*“.²⁵ Odmítl v něm vysvětlovat započatou válku jako střet německé a slovanské rasy. Charakter války spatřoval především v boji zúčastněných velmocí o světovládu. Masaryk oproti Kramářovi začal hledat oporu při řešení české otázky v širokých mezinárodních souvislostech.

Přesto, nebo přesněji, právě proto bylo Rusko pro Masaryka i za světové války významným činitelem, fenoménem, který Češi a Slováci potřebovali před válkou, za války i po ní. Pojímal jej jako významný geopolitický faktor, který by mohl příznivě ovlivnit stabilizaci mezinárodní situace a v jejím rámci i postavení českého etnika, resp. později československého státu a případně ho zabezpečit před ohrožením ze strany Německa.²⁶ Na

²² Srov. Národní listy, 4. 8. 1914.

²³ Srov. Helmut ALTRICHTER, *Rußland 1917. Ein Land auf der Suche nach sich selbst*, Paderborn-München-Wien-Zürich 1997, s. 145-157.

²⁴ Srov. M. LUSTIGOVÁ, *Karel Kramář*, s. 120.

²⁵ Srov. Naše doba, 21, 1914, s. 979.

²⁶ Srov. Tomáš G. MASARYK, *Nová Evropa*, Praha 1920, s. 143; obdobně TÝŽ, *Světová revoluce. Za války a po válce 1914-1918*, Praha 1925, s. 525.

druhé straně se však Masaryk již za války díval na Rusko skepticky. Pochyboval o jeho schopnosti obstát ve válečném konfliktu a dokonce i o tom, o čem byl Kramář vysloveně přesvědčen, totiž o bytostném zájmu a snaze Ruska pomoci Slovanům k jejich osvobození. Když se jeho pochybnosti za jeho pobytu v Rusku v r. 1917 potvrdily, definitivně se rozhodl orientovat snahu o emancipaci českého etnika na západoevropské mocnosti a USA.²⁷

V tom mu tvrdě oponoval Kramář, kterému se nikterak nelíbilo, že podle Masaryka měla být oficiální politikou českého zahraničního odboje zdrženlivost v ruských záležitostech. Kramář totiž ani v nejmenším nemohl pochopit, že Masaryk oprávněně sdílel obavy Paříže či Londýna ze separátních jednání Ruska s Berlínem, která se vedla od roku 1916. Masaryk se opodstatněně ve shodně se Spojenci obával, že by uzavření tohoto míru vedlo ke zhroucení západní fronty, což by mělo tragický důsledek v podobě krachu všech českých národně politických ambicí.

Masaryk ovšem se značnou opatrností hleděl i na případné ruské vítězství, které podle jeho názoru nemohlo přinést svobodu malým slovanským národům. K obhajobě tohoto stanoviska mu sloužila nejen podstata carského imperialismu, ale i stále zřetelněji se projevující rozpad carského politického systému a postupující anarchie mas. Navíc Masarykovy obavy, že by případné ruské vítězství nevedlo ke svobodě malých slovanských národů, byť i nepřímo, potvrzoval samotný Kramář, když horoval za slovanskou konstitučně monarchistickou federaci ovládanou ruskou dominací.

Vše pramenilo z toho, že oproti Kramářovi byl Masaryk realista a odpůrce veškerých iluzí. Podle Masarykova filozoficky podloženého přesvědčení měla být cesta ke svobodě Čechů založena především a hlavně na emancipačním úsilí samotného českého lidu, na úsilí neseném pozitivní ideou. Před světovou válkou proto spatřoval perspektivní politické řešení situace českého etnika jen v rámci Rakouska-Uherska. Orientaci na jeho rozbití tak jak to nabízelo rusofilství, v duchu zmíněné pozitivní ideje odmítal. Zároveň se v jejím duchu zasazoval za „loajální a čestné česko-německé vyrovnání“.²⁸ Již v roce 1890 si ve vlastním pracovním elaborátu poznamenal: „*Věříme s Palackým a Havlíčkem, že Rakousko v interesu Evropy musí trvati i přejeme si silné Rakousko proto, že síla Rakouska je naší silou; Rakousko má být ochráncem všech jeho národů, rovnoprávných a rovnocenných.*“²⁹

²⁷ Srov. T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, s. 223.

²⁸ Srov. Jaroslav OPAT, *Poselství Masarykova českoslovanství*, in: T. G. Masaryk a československá státnost. XIII. Letní škola historie, Praha 2001, s. 9.

²⁹ Srov. tamtéž, s. 9-10.

Masaryk svoji nedůvěru vůči Kramářovým představám v ruskou podporu české otázky během války násobil konstatováním, že Rusko a zejména Rusko oficiální, které ve válce rozhodovalo, mělo svůj zvláštní slovanský problém - úsilí dobýt Cařihrad a získat vládu nad celým Balkánem. Kramáře zprostředkovaně upozorňoval, že i tam se střetla ruská pravoslavná víra s katolickou, podporovanou Němci a Rakusy. Politické a náboženské protiklady tak učinily z Rakouska-Uherska a Ruska soupeře.³⁰ Později Masaryk upozornil, že pokud se v Čechách objevily sympatie s ruskými kroky, pak se nejednalo o rusofilskou politiku, ale jen o *rusofilskou náladu*. Odmítl rovněž, že by šlo o projev panslavismu. Podle jeho mínění se většina českých rusofilů tehdy spokojila s vábivou analogií planetární soustavy: okolo Ruska - slunce - měly kroužit planety - slovanští národové. Část rusofilů si přála jakousi autonomii v ruské federaci, některý velkokníže měl být v Praze místodržitelem. Jako důkaz skutečných ruských úmyslů však mohla sloužit předválečná vyjádření ruského ministra zahraničí Sazonova českému rusofilskému politikovi a právníkovi Josefu Scheinerovi (1861-1932), členu Mafie, pobývajícimu krátce před světovou válkou v Rusku, o tom, že Češi nemají na Rusy spoléhat, neboť ti ještě nejsou na rozhodující válku připraveni.

Vrátíme-li se v čase poněkud zpátky, pak lze vysledovat, že významná kapitola rozporu mezi Masarykovým a Kramářovým pojetím významu Ruska pro českou otázku se začala plně projevovat od setkání Kramáře s Benešem v únoru 1915. Beneš při něm Kramářovi tlumočil Masarykovy výzvy k zahájení intenzivní odbojové činnosti na domácí půdě. S tím Kramář souhlasil, stejně jako souhlasil s Masarykovými zahraničně politickými aktivitami. Rozdíly ovšem panovaly v otázce budoucnosti českého národa. Kramář si totiž byl brzkým vítězstvím Ruska prakticky jist. Oproti tomu Beneš v zastoupení Masaryka obhajoval pozornost, kterou musí české hnutí věnovat západním spojencům. Kramář připomenul myšlenku vzniku slovanské federace pod ruským vedením a tím dal najevo, že si vůbec nedokáže představit existenci samostatného českého/československého státu. Myšlenky o něm začal již Beneš formulovat společně s Masarykem.

Masaryk s Kramářovým tvrdošijným spoléháním se na Rusko od této doby otevřeně nesouhlasil a dával to očividně najevo. Nesouhlasil ani s Kramářovým setrváváním

³⁰ "To byl oficiálnímu Rusku vlastní problém slovanský, jenže slovanství tu bylo podřadné, podřízené odvěkým plánům politickým, kulturně církevním. Slovanství ve smysle národním a širším - ve smysle všeslovanském - pojímali v Rusku jen někteří slavisté, historikové a část inteligence vůbec; i ti však do značné míry z toho ruského, nábožensky podmíněného hlediska. Proto Rusům ohledy na nás Čechy, na Charváty a Slovincy byly méně živé, méně akutní. Ruský lid věděl něco jen o pravoslavných bratrech na Balkáně." Srov. T. G. MASARYK, *Světová revoluce*, s. 21.

v domácím prostředí a Kramářovou snahou směřovat domácí odboj bezvýhradně na ruskou pomoc. Snad si i uvědomoval, že Kramář nehodlal z Čech odejít proto, aby byl přítomen příchodu Rusů. Kramář totiž doufal, že se stane hlavní osobností, s níž Rusové budou jednat a díky tomu převezme otěže budoucí české politiky: po příchodu Rusů ho bude rakouská politika vysloveně prosit, aby zprostředkoval jednání s Ruskem. V duchu toho ostatně v březnu 1915 Kramář napsal Svatkovskému: „*Trvejte všemi silami na slovanském impériu: ruský velkokníže – v Polsku, ruský velkokníže – v Čechách, společné vojsko, společné zastoupení za hranicemi – slovem impérium. Bojím se vzniku separátních zájmů nových malých dynastií jako na Balkáně, což ovšem by přineslo Slovanstvu nové bědy. Slovanská otázka má být řešena Ruskem v celku. Masaryk má odchylné názory, nyní však je ochoten spolupůsobiti. Můžete ujistit Petrohrad, že ve všech vedoucích kruzích shoda je úplná. ... Češi bojí se však, aby nebyli hozeni přes palubu*“.³¹ Kramář si v tom okamžiku vytkl cíl zabránit projevům loajality k habsburské monarchii ze strany ostatních českých politiků.³²

Masaryk zašel tak daleko, že psal o ruském slovanství během světové války jako o nehoráznosti, ve které se pod firmou slovanství prováděly pravé orgie černosotněnství a politické krátkozrakosti.³³ To se nejen Kramářovi, ale i ruským slovanofilům nelíbilo a Masaryka za jeho slova proto kritizovali. Nicméně o účelovosti jejich vyjádření, kterou Masaryk odhalil, např. svědčí, že se ve svých komentářích o Slovanech nezmiňovali v širších souvislostech. Vždyť zejména Masaryk viděl českou otázku v mezinárodním kontextu a minimálně stejnou měrou, ale často i mnohem výrazněji vkládal naděje do podpory Velkou Británií a Francií.³⁴ Masaryk stále sledující realisticky události v Rusku, k tomu v Nové Evropě poznamenal: „... *naše samostatnost má býti částí politické a sociální organizace Evropy a lidstva. Otázka Čech a Slovenska je otázkou světovou*“.³⁵

Masaryk již před válkou kritizoval, že Kramářovým záměrem je snaha podpořit velmocenské postavení carského Ruska. Nicméně se s ním shodoval ve víře (a to i po bolševickém převratu), že Rusko se dokáže demokratizovat.³⁶ Jistou nadějí v tomto směru

³¹ Cit. dle Jan Soukenka, *Karel Kramář 1914-1918*, Praha 1931, s. 62.

³² Srov. J. P. Serapionova, *Karel Kramář i Rossija*, s. 240-242.

³³ Srov. T. G. MASARYK, *Světová revoluce*, s. 171.

³⁴ Vize o přání, aby ruská vojska a Rusové vůbec pomohli Čechům v jejich emancipačním boji, přežívá v ruské historiografii doposud. Srov. např. M. D. SAVVAITOVA, *Češskij vopros v oficialnych krugach Rossii v gody pervoj mirovoj vojny*, in: *Pervaja mirovaja vojna: diskussionnyje problemy istorii*. Moskva 1994, s. 113-117.

³⁵ Srov. T. G. Masaryk, *Nová Evropa*, s. 19.

³⁶ Srov. Radomír VLČEK, *Masarykovy úvahy o demokratizaci Ruska. (Reflexe soudobého problému)*, in: Taťána Martonová (red.), *T. G. Masaryk na přelomu tisíciletí. Sborník příspěvků*

v Masarykovi vyvolaly události v Rusku jara roku 1917. Ruská tzv. únorová revoluce skoncovala takřka rázem se starým panslavistickým pojetím a se všemi slovanskými teoriemi 19. století. Nicméně na straně některých politiků tzv. malých slovanských národů sílilo přesvědčení, že Rusko, osvobozené z pout carismu, bude garantem jejich brzké svobody. Tak se začala formovat představa o nové slovanské politice. Ta se po válce ve zmenšené míře, tedy bez Ruska, projevila právě např. v pojetí Tomáše G. Masaryka nebo Edvarda Beneše (1884-1948). Vyloučení Ruska ze slovanských programů nebylo dílem představitelů malých slovanských národů, ale samotného Ruska. Ruská revoluční levice totiž pokládala jakoukoli slovanskou ideologii za výplod zpátečníků a po Říjnové revoluci její vláda ihned veškeré slovanofilství a panslavismus někdejšího Ruska zavrhl. Brala tím ohled na bezprostřední politickou situaci. Pro sovětskou republiku totiž představovaly slovanské země vojensky i politicky pouze nepřítelé. Spojencem byl pro ni jen ten, kdo připravoval revoluci v duchu zásad „proletářského internacionalismu“. Tradiční slovanská vzájemnost sledující po desetiletí legitimistické postoje tomu neodpovídala, a proto byla označena za „buržoazní“ přežitek. Po více než dvacet let byla odsouvána stranou a dokonce i slavisté, kteří se slovanstvím zabývali výhradně z vědeckého pohledu, byli sovětským režimem pronásledováni.³⁷

Masaryk tedy od února do října 1917 vzhlížel s nadějí k ruské demokratické revoluci. Kramář toužící po konstituční monarchii tak nadšen ruskou tzv. únorovou revolucí nebyl. Bolševické Rusko pak oba od samotného počátku odmítali, i když ze začátku ještě věřili, že bolševické Rusko bude možné demokratizovat a tak jej včlenit do nové demokratické Evropy. Kramář však ani v situaci, kdy Rusko z válečného konfliktu tzv. říjnovou revolucí prakticky vypadlo, nevěřil v brzký konec války. Nyní sice připouštěl, že by se v důsledku války mohla realizovat česká či československá samostatnost, její definitivní podobu však stále ještě neměl promyšleno. Nicméně jeví se také pravděpodobné, že pokud o ni uvažoval, pak v podobě monarchie anglického střihu, v jejímž čele by stál některý z ruských velkoknížat. Iluzi vůdčí role cara totiž definitivně opustil již po únorové revoluci.

Kramář na rozdíl od Masaryka dlouhou dobu aktivitu Ruska v první světové válce heroizoval. Ve svých poválečných vystoupeních pak často zdůrazňoval, že to byli právě Rusové, kdo se jako první vyslovili pro nezávislost a vznik samostatného československého státu. Podle Kramáře: *“nesmíme zapomenout, že to bylo Rusko a první Rusko, které řeklo, že máme být*

z VIII. ročníku semináře Masarykova muzea v Hodoníně 15. listopadu 2000, Hodonín 2001, s. 75-85.

³⁷ Srov. Andrej Nikolajevič GORJAINOV, *Slavjanofily - žertvy repressij 1920-1940-ch godov*, Sovetskoje slavjanoveděnije 1990, s. 78-89.

svobodni. Byl to nešťastný ruský car, který ruským Čechům slíbil, že Československo bude svobodným státem. ... Nesmíme také zapomenouti, že bez miliónů ruských životů nebylo by naší svobody a že bychom byli dnes bez nich pod německým panstvím.”³⁸ Na jiném místě pak konstatoval: „kdyby Rusko nebylo pozvedlo meče na obranu Slovanstva a nebylo obětovalo tři milionů lidí, neměli bychom dnes svobody“. Podle Kramáře Rusku nikdy nešlo o územní zisk, ale jen o osvobození utlačovaných národů. „Celé Rusko bylo zachváčeno velikou ideou, ideou o posláni Ruska, aby bylo nejen ochráncem malých národů slovanských, nýbrž celého světa proti každému útisku německého imperialismu“.³⁹

Před pařížskou mírovou konferencí si Kramář vytknul cíl zachránit Rusko před bolševismem. V Paříži proto opět navázal styky s bývalými ruskými politiky a jednal s nimi o intervenčních záměrech. Základem bojových jednotek se měly stát dobrovolníci z řad zajatců. Na pařížské konferenci prohlásil, že 56 tisíc československých legionářů, kteří byli doposud v Rusku, by se mohlo stát jejich základem.⁴⁰

Masaryk se ostře postavil proti Kramářovu záměru, aby se opěrným bodem této intervence stalo Československo a pokračoval v jednání o evakuaci československých legií ze Sibíře. Kramář byl Masarykovými stanovisky, zveřejněnými v interview v pařížském deníku Le Temps, vysloveně pobouřen. Masarykovy výroky dokonce definoval jako nezodpovědné, protože nebyly smluveny s vládou. Kramář chtěl totiž evakuaci československých legionářů zdržet až do okamžiku, kdy by se mohli legionáři spojit s bělogvardějskou armádou admirála Alexandra V. Kolčaka (1873-1920) a společně s ní postupovat územím osvobozeným od bolševiků až do Československa, tedy tzv. „západní cestou“.⁴¹

Kramář se v tomto záměru setkal u Masaryka s nepochopením, a proto se rozhodl najít oporu u tehdejšího britského ministra války Winstona Churchilla (1874-1965) a spojit svoji představu o československé pomoci armádě bílých do rámce tzv. Churchillova intervenčního plánu. Masaryk nato zareagoval výčitkami, v nichž zdůraznil Kramářovo neúměrné podlehnutí ruské orientaci. Kramář koncem srpna 1919 sdělil Masarykovy svůj záměr odjet do Ruska. Připravil návrh ruské ústavy a předal jej v říjnu 1919 jednomu z hlavních organizátorů odporu proti bolševikům v porevolučním Rusku, bělogvardějskému generálu Antonu I. Děnikinovi (1872-1947), který však Kramářovi za tuto aktivitu pouze poděkoval. Zneuznaný Kramář se vrátil do Československa. V roce 1921 pak vydal knihu „Ruská krise“. Byla to polemika

³⁸ Cit. dle M. LUSTIGOVÁ, *Karel Kramář*, s. 184.

³⁹ Cit dle tamtéž.

⁴⁰ Srov. J. P. Serapionova, *Karel Kramář i Rossija*, s. 281.283.

⁴¹ Srov. Jaroslav OPAT, *Průvodce životem a dílem T. G. Masaryka. Česká otázka včera a dnes*, Praha 2003, s. 324.

s Masarykovou studií „Sovětské Rusko a my“ uveřejněnou koncem roku 1920. Zatímco Masaryk v podstatě apeloval na uznání reality, Kramář horoval za aktivní podíl na svržení bolševického režimu. Byl totiž přesvědčen, že jeho pád obrodí slovanské Rusko a jeho protiněmecké poslání. Zřetelně dal rovněž najevo, že příčinu ruských revolucí nespatřuje pouze v carismu a socialistickém hnutí jako Masaryk, ale hlavně v ruské inteligenci, která svou neschopností převzít vůdčí roli vytvořila prostor pro živelné lidové hnutí.⁴²

Kramářovo pojetí Ruska ovšem pokračovalo dalšími vehementními obhajobami intervence. Když se mu nepodařilo získat Masaryka na svoji stranu, pokračoval i v kritikách vůči němu. Masaryk na to odpovídal tvrzením, které nejlépe vystihuje jeho věta z dopisu určenému právě Kramářovi: „*Jste proti bolševismu, ale intervenční politika by nám zrodila bolševism.*“.⁴³

Podobné spory jako o intervenci proti bolševikům se mezi Masarykem a Kramářem točily kolem následné otázky – pomoci ruské emigraci. V konkrétních krocích se však lišili. Na jejich paradigma Ruska to ovšem nemělo vliv. Spojovala je totiž podstata: ruské emigraci je třeba materiálně i duchovně pomoci, protože jen ona skýtá záruku budoucího demokratického Ruska, zbaveného bolševiků.⁴⁴

* * *

Tomáš G. Masaryk a Karel Kramář patřili při formulování emancipačních vizí českého etnika a později vizí o vytvoření samostatného československého státu k nejvýznamnějším osobnostem. Pro oba zmíněné představitele bylo charakteristické, že svoje představy o novém kulturně civilizačním či státoprávním vymezení českého etnika zasazovali do širších mezinárodních souvislostí. U obou pak faktor Ruska jako velkého samostatného a především slovanským etnikem osídleného státu sehrával mimořádně závažnou úlohu. Masaryk s Kramářem patřili v této rovině v mnohých ohledech k průkopníkům, v něčem ovšem měli řadu předchůdců. To platilo i o samotném fenoménu rusofilství, který byl oběma vlastní. Nikoli však v identické podobě. Kramář byl stoupencem nekritického obdivu ruské velikosti, státnosti a ruského slovanství, kdežto Masaryk se k mnoha projevům tzv. ruské duše stavěl kriticky a dlouhodobě patřil k propagátorům kritického rusofilství. Kramářovo rusofilství se stavělo na idealizaci ruského prostředí, zatímco Masarykovo kritické rusofilství bylo založeno na posouzení kladů a záporů Ruska. Kramář zvýrazňoval Rusko jako symbol, o nějž se má české prostředí bez výhrady opřít. K tomu ze svého pohledu nepotřeboval zevrubné informace ani o současném ani o

⁴² Srov. Karel KRAMÁŘ, *Ruská krise*, Praha 1921, s. 32.

⁴³ Cit. dle J. OPAT, *Průvodce životem a dílem*, s. 329.

⁴⁴ Srov. Radomír VLČEK, *Karel Kramář a ruská emigrace v Československu*, in: Lubica Harbuľová a kol. (ed.), *Migrácie obyvateľov východnej Európy do strednej Európy a na Slovensko (1900-1945)*, Prešov 2009, v tisku.

minulém Rusku. Masaryk naopak svoje pojetí zakládal na stále se prohlubujícím poznávání a kritickém hodnocení Ruska.

Tomáš G. Masaryk a Karel Kramář patřili k tvůrcům samostatného československého státu. I když po desetiletí akcentovali národně emancipační aktivitu českého národa, projekty na vytvoření samostatného státu stavěli na širších souvislostech. Oběma bylo již na konci 19. století zřejmé, že bez širší mezinárodně politické podpory české etnikum výrazné národně emancipační změny nedosáhne. Ostatně nečinili v tomto směru nic jiného než jejich předchůdci typu Františka Palackého a Františka L. Riegra, kteří v situaci vzniku dualismu cestovali na moskevskou národopisnou výstavu přes Paříž, aby využili cestu nejprve k přesvědčení francouzského císaře Napoleona III. (vládl 1852-1870) a následně ruského cara-imperátora Alexandra II. (vládl 1855-1881) o českých státoprávních nárocích.

Masaryk s Kramářem se shodovali v tom, že Rusko je významným mezinárodním činitelem, který Češi a Slováci potřebovali před válkou, za války i po válce. Shodovali se rovněž v poznání, že české etnikum bylo po staletí ovlivňováno západním i východním kulturně civilizačním okruhem, přičemž stálo na jejich okraji a právě jen jejich vzájemným působením bylo české prostředí specifické. Zatímco však Masaryk stavěl národně emancipační proces na hlubokém poznání obou okruhů a teprve v tomto poznání spatřoval možnost hledání reálné podpory, Kramář se jednoznačně a bezvýhradně orientoval na východ. Byl přesvědčen, že tzv. třistaletá nadvláda Habsburků a zejména jejich neochota jít cestou státoprávního vyrovnání s Čechy v 19. století je zřetelným důkazem, že „německé“ prostředí nikdy nebude české obrozenecké snahy podporovat; tudíž je nutné hledat oporu jinde. Minimálně od napoleonských válek je prý zřejmé, že takovou oporu nabízí Rusko – po staletí jediný samostatný slovanský stát. A tak se již v osmdesátých letech 19. století upnul ke slovanství a k nekritickému rusofilství, glorifikujícím mimořádné postavení ruského státu ve světovém dění. Vysloveně heroizoval v průběhu staletí se proměňující iluzi, že Rusko je nejen schopno ale i ochotno malým nesvobodným slovanským národům pomoci.

Masaryk apriorně neodsuzoval Rusko, po celý život je chápal jako významný nezpochybnitelný státoprávní celek, bez něhož se ve světovém dění a tedy ani v českém prostředí nic podstatného neodehraje. Od osmdesátých let 19. století i on dával najevo rusofilskou orientaci. Ta se na rozdíl od Kramáře ovšem zakládala na snaze poznat reálné Rusko a na odsudku nekritického za všech okolností Rusko glorifikujícího pojetí.

Rozdíly v pojetí Kramáře a Masaryka pramenily z jejich vzdělání i způsobu uvažování o podstatě světa. Zatímco Masaryk na Rusko vždy hleděl realisticky, Kramář vždy Rusko prožíval emotivně. To byl důvod, proč se Masaryk na rozdíl od Kramáře díval na Rusko do značné míry

skepticky. Pochyboval zejména o jeho schopnosti obstát ve válečném konfliktu a o jeho upřímném zájmu o osvobození ostatních Slovanů. Nicméně shoda mezi Masarykem a Kramářem panovala v tom, že oba uvažovali o osudu Ruska a o tom, jakou cestou by se mělo nebo mohlo moderní Rusko ubírat.

Kramář i Masaryk byli před světovou válkou vůči Rakousku-Uhersku loajální. Kramář neodsuzoval aktivní práci pro Rakousko: „*Rakousko nové a lepší, tedy Rakousko federalizované a umožňující svobodný kulturní a hospodářský rozvoj všech slovanských národů nemuselo by býti na škodu pro rozvoj Slovanstva*“.⁴⁵ Přesto Masaryk i Kramář velmi bedlivě sledovali dění v Rusku a udržovali styky s ruskými politickými, kulturními a hospodářskými kruhy. Tyto poměrně časté styky vyústily v úzké kontakty s ruskou emigrací a její podporou. Shoda mezi Masarykem a Kramářem panovala v odmítavém postoji k bolševismu. Nikoli však ve způsobu, jak proti němu vystupovat. Masaryk považoval boj s bolševismem za vnitřní ruskou záležitost, Kramář uvažoval o intervenci západních zemí.

Masaryk i Kramář přesto považovali i sovětské Rusko za významný element, jenž může napomoci české národní emancipaci. Minimálně skutečností své existence. Masaryk k tomu dodával, že sovětské Rusko může navázat na skutečnost, že za války realitou boje proti centrálním mocnostem a uznáním české přináležitosti k dohodovému celku Rusko posouvalo českou národní snahu na mezinárodní fórum. Opět tedy u Masaryka a Kramáře najdeme odlišné názory. Nicméně bez Masarykových konkrétních kroků ve vztahu k Rusku, stejně jako bez Masarykova i Kramářova hraní „ruskou kartou“ by formování moderní české národní identity bylo neúplné.

⁴⁵ Srov. Karel KRAMÁŘ, *Poznámky o české politice*, Praha 1906, s. 58.

Resumé

Rusko v politických koncepcích T. G. Masaryka a K. Kramáře (80. léta 19. století – 1918/19)

Tomáš G. Masaryk (1850-1937) a Karel Kramář (1860-1937) patřili při formulování emancipačních vizí českého etnika a později vizí vytvoření samostatného československého státu k nejvýznamnějším osobnostem. Pro oba bylo charakteristické, že svoje představy o novém kulturně civilizačním či státoprávním vymezení českého etnika zasazovali do širších mezinárodních souvislostí. U obou pak faktor Ruska jako velkého samostatného a především slovanským etnikem osídleného státu sehrával mimořádně závažnou úlohu. Masaryk s Kramářem patřili v této rovině v mnohých ohledech k průkopníkům, v něčem ovšem měli řadu předchůdců. To platilo i o samotném fenoménu rusofilství, který byl oběma vlastní. Nikoli však v identické podobě. Zatímco Kramář byl stoupencem nekritického obdivu ruské velikosti, státnosti a ruského slovanství, Masaryk se k mnoha projevům tzv. ruské duše stavěl kriticky. Ostatně Masaryk dlouhodobě patřil k propagátorům tzv. kritického rusofilství. Kramářovo pojetí Ruska stavělo na idealizaci ruského prostředí, Masarykovo kritické rusofilství bylo založeno na posouzení kladů a záporů Ruska. Kramář zvýrazňoval Rusko jako symbol, o nějž se má české prostředí bez výhrady opřít, nepotřeboval zevrubné informace ani o současném ani o minulém Rusku. Masaryk naproti tomu svůj přístup zakládal na stále se prohlubujícím poznávání a kritickém hodnocení Ruska.

Organizátoři Masarykových dnů děkují panu docentovi Radomíru Vlčkovi za možnost publikování tohoto textu na webových stránkách Masarykových dnů MU.